

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы прарэктар

ВДУ імя П.М. Машэрава

_____ В.В. Маліноўскі

_____

Рэгістрацыйны № ГЭ- _____/

П Р А Г Р А М А

ДЗЯРЖАЎНАГА ЭКЗАМЕНУ ПА НАПРАМКУ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ І СПЕЦЫЯЛІЗАЦЫІ

для спецыяльнасці

1-21 05 01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)
са спецыялізацыяй 1-21 05 01-01 Мовазнаўства

Віцебск, 2017

СКЛАДАЛЬНІКІ:

Г.А. Арцямёнак, дацэнт, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

Г.В. Навасельцава, дацэнт кафедры літаратуры, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

В.І. Русілка, дацэнт кафедры літаратуры, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай беларускага мовазнаўства
(пракакол № ___ ад _____ 2017 г.);

Кафедрай літаратуры
(пракакол № ___ ад _____ 2017 г.);

Саветам філалагічнага факультэта
ВДУ імя П.М.Машэрава
(пракакол № ___ ад _____ 2017 г.)

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Праграма дзяржаўнага экзамену па напрамку спецыяльнасці і спецыялізацыі для студэнтаў спецыяльнасці 1-21 05 01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць) са спецыялізацыяй 1-21 05 01-01 Мовазнаўства складзена на аснове адукацыйнага стандарта вышэйшай адукацыі АСВА 1-21 05 01-2013 (зацв. пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 30.08.2013 № 88); тыпавай вучэбнай праграмы “Основы литературно-художественной деятельности”, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь 10.12.2012 г., рэгістр. № ТД-Д.247/тып.; вучэбнай праграмы УВА “Методика деятельности литературно-редакционного сотрудника”, зацверджанай прарэктарам па вучэбнай рабоце ВДУ імя П.М. Машэрава 25.06.2014 г., рэгістр. № УД-08-065/баз.; вучэбнай праграмы УВА “Гісторыя сусветнага мовазнаўства”, зацверджанай прарэктарам па вучэбнай рабоце ВДУ імя П.М. Машэрава 29.06.2015 г., рэгістр. № УД-09-015/уч.

Дзяржаўны экзамен па напрамку спецыяльнасці і спецыялізацыі завяршае падрыхтоўку студэнтаў філалагічнага факультэта спецыяльнасці “Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)” са спецыялізацыяй “Мовазнаўства”.

Мэта дзяржаўнага экзамену – выніковая праверка ведаў студэнтаў, якая павінна засведчыць якасць філалагічнай падрыхтоўкі выпускнікоў па курсах напрамку спецыяльнасці “Літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць” і спецыялізацыі “Мовазнаўства”.

Дзяржаўны экзамен з’яўляецца самым адказным і аўтарытэтным відам праверкі тэарэтычных ведаў і практычных уменняў па адпаведных дысцыплінах. Падчас падрыхтоўкі да экзамену студэнт павінен не толькі паўтарыць вывучаны за гады вучобы матэрыял, але і глыбей яго асэнсаваць і сістэматызаваць. Студэнты мовазнаўчай спецыялізацыі таксама абараняюць дыпломную работу па беларускай мове. Такі комплекс форм атэстацыі выпускнікоў-філолагаў скіраваны на фарміраванне іх высокай прафесійнай кваліфікацыі.

З мэтай выяўлення прафесійнай кампетэнцыі студэнтаў-выпускнікоў, іх падрыхтаванасці да працы ў агульнаадукацыйнай школе і іншых навучальных установах (ліцэях, гімназіях, каледжах), а таксама магчымасці далейшага працягу навучання ў магістратуры і аспірантуры ў праграму дзяржаўнага экзамену ўключаюцца найбольш важныя тэмы, якія складаюць абавязковы філалагічны мінімум ведаў.

Змест вучэбнай праграмы дзяржаўнага экзамену па напрамку спецыяльнасці і спецыялізацыі (уключаючы патрабаванні адукацыйнага стандарту) накіраваны на забеспячэнне і праверку сфарміраванасці наступных груп кампетэнцый:

акадэмічных кампетэнцый:

- АК-1. Умець выкарыстоўваць базавыя навукова-тэарэтычныя веды для вырашэння тэарэтычных і практычных задач.
- АК-2. Валодаць сістэмным і параўнальным аналізам.
- АК-3. Валодаць даследчымі навыкамі.
- АК-4. Умець працаваць самастойна.
- АК-9. Умець вучыцца, павышаць сваю кваліфікацыю на працягу ўсяго жыцця;

сацыяльна-асобасных кампетэнцый:

- САК-1. Валодаць якасцямі грамадзянскасці.
- САК-2. Быць здольным да сацыяльных кантактаў.
- САК-3. Валодаць здольнасцю да міжасабовых камунікацый.

прафесійных кампетэнцый у напрамках:

Навукова-педагагічная і вучэбна-метадычная дзейнасць:

- ПК-1. Планаваць, арганізоўваць і весці педагагічную (вучэбную, метадычную, выхаваўчую) дзейнасць.

Навукова-даследчая дзейнасць:

- ПК-5. Планаваць, арганізоўваць і весці навукова-даследчую працу ў галіне філалогіі.
- ПК-6. Выбіраць неабходныя метады даследавання, мадыфікаваць існуючыя і выкарыстоўваць новыя метады, зыходзячы з задач канкрэтнага даследавання.
- ПК-10. Карыстацца навуковай і даведачнай літаратурай на беларускай, рускай і замежных мовах.

Праектная дзейнасць:

- ПК-11. Выкарыстоўваць сучасную метадалогію лінгвістычных і літаратуразнаўчых даследаванняў, выкарыстоўваць сродкі аўтаматызацыі праектавання, афармляць праектную дакументацыю.
- ПК-12. Праводзіць аналіз праектнай дзейнасці ў гуманітарнай сферы, распрацоўваць прапановы па павышэнні эфектыўнасці запланаваных даследаванняў.

Арганізацыйна-кіруючая дзейнасць:

- ПК-15. Узаемадзейнічаць са спецыялістамі сумежных спецыяльнасцей.

Інавацыйная дзейнасць:

- ПК-20. Ажыццяўляць пошук, сістэматызацыю і аналіз інфармацыі па перспектывах развіцця галіны, інавацыйных тэхналогіях, праектах і рашэннях.

У праграму дзяржаўнага экзамену па напрамку спецыяльнасці і спецыялізацыі ўключаны пытанні вучэбных дысцыплін “Асновы літаратурна-мастацкай дзейнасці”, “Методыка дзейнасці літаратурна-рэдакцыйнага супрацоўніка”, “Гісторыя сусветнага мовазнаўства”.

Першае пытанне білета – пытанне з курса “**Асновы літаратурна-мастацкай дзейнасці**”. Вучэбная дысцыпліна заклікана забяспечыць засваенне студэнтамі інфармацыі, якая датычыць асноў пісьменніцкага майстэрства. Яна дае магчымасць заглянуць у творчую лабараторыю пісьменніка, развіць у сабе творчыя здольнасці, засвоіць навыкі літаратурна-мастацкай дзейнасці.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен *ведаць*:

- віды творчай дзейнасці;
- асаблівасці прыгожага як эстэтычнай катэгорыі;
- псіхафізіялагічныя асаблівасці творчага чалавека, у прыватнасці, пісьменніка;
- паняцце літаратурнага вобраза, віды вобразаў;
- структуру празаічных твораў розных жанраў;
- законы вершаскладання;
- прыёмы псіхалагічнага аналізу;
- стратэгіі літаратурнага развіцця;

умець:

- суадносіць асобныя літаратурныя з’явы з агульнакультурным кантэкстам, разглядаючы феномен літаратурнай творчасці ў сістэме складаных узаемасувязей;
- аналізаваць творы, спасцігаць мастацкія феномены;
- ствараць літаратурны твор у тым ці іншым жанры з улікам законаў літаратурнай творчасці;

валодаць:

- навыкамі прымянення крытэрыяў мастацкасці да канкрэтнага літаратурна-мастацкага тэкста;
- метадамі далучэння да літаратурна-мастацкай творчасці, да напісання мастацкіх твораў.

Другое пытанне білета – пытанне з курса “**Методыка дзейнасці літаратурна-рэдакцыйнага супрацоўніка**”. Вучэбная дысцыпліна “Методыка дзейнасці літаратурна-рэдакцыйнага супрацоўніка” з’яўляецца адным з кампанентаў сістэмы філалагічнай адукацыі, адлюстроўвае сучасны стан, асноўныя тэндэнцыі развіцця сродкаў масавай інфармацыі і дзейнасці літаратурна-рэдакцыйнага супрацоўніка (журналіста) як суб’екта творчага працэсу.

- У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен *ведаць*:
- агульныя заканамернасці творчай дзейнасці журналіста;
  - асаблівасці працы з журналісцкім творам;
  - асноўныя метады збору інфармацыі;
  - адрозненні журналісцкай і літаратурна-мастацкай творчасці.

- У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен *умець*:
- аналізаваць журналісцкі тэкст на розных узроўнях;
  - прымяняць атрыманыя веды пры напісанні ўласных твораў;
  - выкарыстоўваць у журналісцкіх матэрыялах разнастайныя сродкі маўленчай выразнасці.

- У выніку вывучэння курса студэнт павінен *валодаць*:
- асновамі аналізу журналісцкага твора і прыёмамі яго стварэння.

Трэцяе пытанне білета ўяўляе сабой пытанне з курса **“Гісторыя сусветнага мовазнаўства”** для студэнтаў **спецыялізацыі “Мовазнаўства”**.

Вучэбная дысцыпліна “Гісторыя сусветнага мовазнаўства” прызначана для вывучэння студэнтамі спецыялізацыі “Мовазнаўства”, каб паглыбіць іх веды ў гісторыі лінгвістычнай навукі і розных лінгвістычных напрамкаў.

- У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны студэнт павінен *ведаць*:
- структуру мовазнаўства і яго месца сярод навук пра чалавека і грамадства;
  - асноўныя этапы гісторыі мовазнаўства ў сувязі з этапамі сацыяльнай і культурнай гісторыі чалавецтва;
  - асноўныя палажэнні важнейшых мовазнаўчых канцэпцый, створаных выдатнымі лінгвістамі ўсіх часоў і народаў;
  - гісторыю найбольш значных лінгвістычных традыцый, школ і напрамкаў;
  - сучасныя дасягненні агульнага і прыватнага мовазнаўства ў розных краінах свету;
  - прынцыпы, праблематыку і метадалогію гісторыі лінгвістыкі;
  - асновы гістарычнага мовазнаўства;

умець:

- знаходзіць падабенствы і адрозненні паміж разнастайнымі мовазнаўчымі напрамкамі і канцэпцыямі;
- арыентавацца ў шматвяковай панараме гістарычнага развіцця лінгвістычнай навукі;
- аналізаваць працэсы назапашвання і тэндэнцыі эвалюцыі лінгвістычных ведаў на працягу гісторыі чалавецтва;
- арыентавацца ў пытаннях сучаснага мовазнаўства і выпрацоўваць уласны погляд на дыскусійныя пытанні;

валодаць:

- навыкамі прымянення метадаў гістарыяграфічнага аналізу развіцця мовазнаўчай навукі;
- прыёмамі і спосабамі аналізу першакрыніц;
- асноўнымі прыёмамі аналізу моўнага матэрыялу і лінгвістычнай літаратуры.

Праграма змяшчае спіс літаратуры для падрыхтоўкі да дзяржаўнага экзамену. Новыя выданні, не адзначаныя ў спісе літаратуры, рэкамендуюцца выкладчыкамі падчас правядзення аглядных лекцыйных заняткаў. У змест экзаменацыйнага білета ўключаюцца тры пытанні з трох розных дысцыплін.

Дзяржаўны экзамен па напрамку спецыяльнасці і спецыялізацыі праводзіцца ў вуснай форме. На дзяржаўным экзамене падчас падрыхтоўкі да адказу студэнт карыстаецца толькі праграмай экзамену.

ЗМЕСТ ПРАГРАМЫ

АСНОВЫ ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Дысцыпліна “Асновы літаратурна-мастацкай дзейнасці” заклікана забяспечыць засваенне студэнтамі інфармацыі, якая датычыць асноў пісьменніцкага майстэрства. Яна дае магчымасць заглянуць у творчую лабараторыю пісьменніка, развіць у сабе творчыя здольнасці, засвоіць навыкі літаратурна-мастацкага рамяства.

Творчасць і яе віды. Сутнасць творчасці. Творчасць у розных відах дзейнасці. Навуковая і мастацкая творчасць. Пісьменніцтва як творчасць, яго спецыфіка. Творчая асоба. Фазы творчага працэсу.

Літаратурны вобраз. Паняцце літаратурнага вобраза. Віды літаратурных вобразаў, розныя спосабы іх стварэння. Сутнасць паняццяў “вобраз”, “персанаж”, “характар”, “герой”, “тып”.

Прыгожае як катэгорыя эстэтыкі. Прыгожае – найважнейшая катэгорыя эстэтыкі і мастацтва. Цудоўнае і прыгожае. Прырода і шэдэўры сусветнага мастацтва як праўдзіва прыгожае ў жыцці. Багацце ўнутранага свету літаратара – аснова творчасці. Перавага пошласці і ілжывай прыгажосці (гламура) у сучаснай масавай культуры. Уменне бачыць прыгожае. Адчуванне жыцця як бесперапыннай навізны

Псіха-фізіялагічныя асновы літаратурнай творчасці. Літаратурны талент. Вызначэнне творчых здольнасцей. Прыродны (біялагічны), біясацыяльны і сацыяльны фактары таленту. Значэнне адукацыі ў выхаванні таленту. Самаадукацыя і самавыхаванне літаратара. Развіццё назіральнасці. Трэніроўка памяці. Вера ва ўласную інтуіцыю. Асацыятыўнасць мыслення. Важнасць фантазіі ў літаратурнай творчасці, умовы яе развіцця. Недахоп вымыслу ў сучасных творах. Агульны культурны ўзровень пісьменніка. Значэнне спецыяльных ведаў. Жыццёвы вопыт. Пісьменнік у сучасным інфармацыйным грамадстве. Роля Інтэрнету ў развіцці літаратуры.

Работа маладога літаратара са словам. Вывучэнне народнай мовы, устарэлых слоў, дыялектызмаў, спецыфічнай лексікі, спецыяльнай тэрміналогіі. Работа са слоўнікамі. Складанне ўласных слоўнікаў. Шліфоўка стылю.

Значэнне сумежных відаў мастацтва для работы пісьменніка. Значэнне для празаіка ведання паэзіі. Веданне літаратарам жывапісу, скульптуры, архітэктуры як аснова выхавання мастацкага густу. Важнасць сістэматызаваных ведаў па гісторыі мастацтва.

Законы вершаскладання. Асноўныя сістэмы вершаскладання. Рытміка-метрычныя асаблівасці твора. Асноўныя вершаваныя стопы (ямб, харэй, дактыль, анапест, амфібрахій).

Паэтычная лексіка. Тропіка. Віды рыфмы. Правілы рыфмоўкі. Фігуры паэтычнага сінтаксісу. Гукапіс. Уменне вызначаць графаманію.

Асоба і літаратурна-мастацкая дзейнасць. Літаратурна-мастацкая дзейнасць як прынцыпова асобная дзейнасць. Паняцце “асоба” ў жыцці, мастацтве, навуцы. Асоба як суб’ект і аб’ект эстэтычных адносін і эстэтычнай дзейнасці. Паняцце “творчая асоба”. Асаблівая актуальнасць для мастацтва духоўнага пачатку ў чалавеку. Цэласнасць асобы і праблемы мастацкай творчасці. Духоўная змястоўнасць асобы. Вобраз лірычнага героя і асоба аўтара.

Прырода літаратурна-мастацкай творчасці як прадмет навуковага вывучэння. Літаратурна-мастацкая творчасць як духоўна-эстэтычная, крэатыўная дзейнасць асобы, у выніку якой узнікаюць мастацкія творы.

Узаемадзеянне псіхікі і свядомасці – крыніца мастацкай творчасці. Несвядомае як важнейшы кампанент творчага працэсу. Дыялектыка мастацкай свядомасці: узаемаабумоўленасць свядомага і несвядомага ў творах мастацтва. Літаратура і архетып.

Літаратура як з’ява эстэтычная. Ідэалагічнасць мастацтва і літаратуры. Пазнавальны патэнцыял літаратуры. Літаратура як з’ява маральна-філасофская. Чалавеказнаўчая накіраванасць мастацкага пазнання. Камунікатыўны патэнцыял літаратуры. Сацыяльнае (злабадзённае) і экзістэнцыяльнае (вечнае) як іманентныя складнікі літаратуры.

Пісьменнікі аб прыродзе мастацтва, тэхналогіі і псіхалогіі творчасці.

Крытэрыі мастацкасці літаратурнага твора. Мастацкасць – катэгорыя, якая фіксуе адносіны мастацкага зместу і стылю.

Трактоўка паняцця “ступень мастацкасці” як ступені значнасці ідэй, якая непасрэдна залежыць ад ступені індывідуальнасці і выразнасці вобразаў, у якіх рэалізуюцца гэтыя ідэі.

Фармулёўка “закона мастацкасці”: ступень дасканаласці мастацкіх твораў вызначаецца не якасцю ідэйнага матэрыялу як такога і не арсеналам выяўленчых сродкаў як такіх, а ступенню адпаведнасці выразнасці па адносінах да увасобленай сістэмы ідэй.

Літаратурны твор як адзінства формы і зместу. Родава-жанравыя асаблівасці твора. Дынаміка жанраў у сучаснай літаратуры. Тэма, праблематыка, ідэя (канцэпцыя) твора. Кампазіцыя, мастацкая мова, рытміка-метрычныя асаблівасці (тон, рытм, інтанацыя). Хранатоп. Сюжэт як фармальна-змястоўны кампанент твора. Прыёмы стварэння сюжэту і падтрымання чытацкай зацікаўленасці.

Літаратурна-мастацкі твор і соцыум. Твор як аб’ект успрыняцця. Заканамернасці і ўзроўні ўспрыняцця мастацкага тэксту. Ілюстратыўная функцыя твораў.

Твор як крыніца псіхалагічнай інфармацыі пра чалавека.

Даследаванне твора ў шырокім культурным кантэксце з мэтай вывучэння ўсіх форм свядомасці ў іх адзінстве. Твор як прадмет гісторыі, эстэтыкі, філасофіі, культуралогіі.

Твор мастацтва і маральна-этычныя адносіны.

Уласна эстэтычны (стылявы) узровень твора.

Механізмы “сутворчага суперажывання” чытача. Творчая актыўнасць чытача як своеасаблівая форма літаратурна-мастацкай дзейнасці. Значэнне літаратуры ў працэсе духоўнага ўдасканалення асобы.

Класічная літаратура. Вечныя тэмы літаратуры (мастацтва), эпохальныя (“вечныя”) вобразы сусветнай літаратуры. Масавая літаратура. Узаемасувязь і ўзаемаўзбагачэнне высокамастацкай і масавай літаратуры. Элітарная літаратура.

Нацыянальнае як фактар мастацкасці ў літаратуры (нацыянальнае і формы мастацкай свядомасці; этнапсіхалогія і літаратура, менталітэт і мова ў літаратуры, тэндэнцыя “касмапалітызацыі” ў літаратуры).

Літаратуразнаўства і літаратурна-мастацкая крытыка як віды літаратурна-мастацкай дзейнасці. Літаратуразнаўства як навука, якая вывучае мастацкую літаратуру. Традыцыйныя жанры акадэмічнага літаратуразнаўства (даклад, навуковы артыкул, манаграфія, навуковы каментарый).

Літаратурна-мастацкая крытыка як “аператыўнае літаратуразнаўства”. Асноўныя прадметы асэнсавання літаратурна-мастацкай крытыкі: твор, творчасць, літаратурны працэс.

Асноўныя жанры літаратурна-мастацкай крытыкі: рэцэнзія, артыкул (крытычны артыкул), творчы партрэт.

Літаратурна-мастацкая крытыка як неабходны грамадскі інстытут для функцыянавання высокаразвітай літаратуры.

Літаратурная работа як від літаратурна-мастацкай дзейнасці. Рэдактарства як работа з мастацкімі тэкстамі з мэтай захавання або паляпшэння іх мастацкай вартасці. Рэдактар як творчая асоба, якая спалучае ў сабе якасці пісьменніка і літаратурнага крытыка, рэдактар як пасіўны пісьменнік і крытык, а таксама як актыўны чытач. Суперажыванне, сутворчасць, навуковае ўспрыняцце як складнікі дару рэдактара. Культурна- мастацкая эрудыцыя як аснова прафесіяналізму рэдактара.

Стыль як асноўная “зона кантакту” рэдактара з мастацкім тэкстам. Стыль як вышэйшая якасць мастацкіх твораў. Кампаненты стылю. Тэхніка пісьменніка як майстэрства ствараць стыль.

Літаратура

1. **Андреев, А.** Классическая русская литература в свете целостного анализа. Диалектика художественного сознания. [Электронный ресурс] Мн.: Научно-методический центр «Электронная книга БГУ», 2003. Режим доступа: <http://anubis.bsu.by/publications/elresources/Philology/andreev2.pdf>.
2. **Андреев, А.** Психика и сознание: два языка культуры / А.Н. Андреев. – Минск: БГУ, 2000.
3. **Арнаутов, М.** Психология творчества / М. Арнаутов. – Москва, 1982.
4. **Бельскі, А.** Галасы і вобразы: літ.-крыт. артыкулы / А.І. Бельскі. – Мінск, 2008.
5. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – Москва, 1987.
6. **Козырева, А.** Лекции по педагогике и психологии творчества / А.Ю. Козырева. – Пенза, 1994.

7. Літаратура пераходнага перыяду: тэарэтычныя асновы гісторыка-літаратурнага працэсу. – Мінск, 2007.
8. Основы теории литературно-художественного творчества. Учебное пособие. – Минск: БГУ, 2010.
9. **Парандовский, Я.** Алхимия слова / Я. Парандовский – Минск, 1996.
10. Психология художественного творчества. Хрестоматия. – Минск, 1999.
11. Теория литературы: учебник для студентов высших учебных заведений по филологическим специальностям. В 2 ч. Ч. 2. Художественное творчество. – Минск, 2010.
12. **Родари, Дж.** Грамматика фантазии / Дж. Родари. – Москва, 1978.
13. **Яковлева, Е.** Психология развития творческого потенциала личности / Е.А. Яковлева – Москва, 1997.

МЕТОДЫКА ДЗЕЙНАСЦІ ЛІТАРАТУРНА-РЭДАКЦЫЙНАГА СУПРАЦОЎНІКА

Журналістыка, PR, рэклама, маркетынг, прапаганда: суадносіны мэтаў і вынікаў. Прынцыповыя адрозненні мэтавай накіраванасці і вынікі ў паблік рылейшнз, журналістыцы, рэкламе. Узаемасувязь маркетынгу і PR. Эвалюцыя мадэляў PR у маркетынгу. Спецыфіка камунікацыі ў журналісцкай дзейнасці і прапагандзе.

Сістэма СМІ Рэспублікі Беларусь: сучасны стан і перспектывы развіцця. Сістэма СМІ як сацыяльны і палітычны інстытут грамадства. Функцыянаванне сучаснай прэсы ва ўмовах медыйнага рынку і перспектывы развіцця. Электаральная (выбарная) мадэль журналістыкі. Фактары, які абумоўліваюць электаральную мадэль (эканамічныя, палітычныя ідэалагічныя).

Катэгорыя “аўдыторыя” ў журналістыцы: азначэнне, характарыстыкі, тыпы аўдыторыі СМІ. Паняцце “аўдыторыя”. Суадносіны паняццяў “маса”, “публіка”, “натоўп”, “малая група”, “аўдыторыя”. Колькасна-якасныя характарыстыкі аўдыторыі СМІ. Тыпы аўдыторыі СМІ: патэнцыйная, рэальная, не-аўдыторыя, рэгулярная, мэтавая, элітарная, інстытуталізаваная.

Аўтар - газета - чытач: праблемы ўзаемадзеяння. Дыялагічны кантакт журналіста і чытача. Структура, функцыі і тыпы зносін. Псіхалагічныя бар'еры зносін у рабоце журналіста. Вербальныя і невербальныя зносіны. Структура невербальнай камунікацыі. Арганізацыя прасторы і часу камунікацыйнага працэсу.

Сістэма інфармацыйных журналісцкіх жанраў. Спецыфіка інфармацыйных жанраў (заметка, рэпартаж, інфармацыйнае інтэрв'ю, інфармацыйная карэспандэнцыя). Навіна – аснова інфармацыйных жанраў. Формы падачы навін.

Структурная арганізацыя аналітычных жанраў журналісцкай творчасці. Інтэрв'ю. Справаздача. Карэспандэнцыя. Артыкул. Агляд. Рэцэнзія і інш. Ацэначныя крытэрыі жанру.

Каментарый у журналісцкай творчасці. Каментарый як прыём у журналісцкім творы. Каментарый у інфармацыйным паведамленні.

Каментарый у аналітычным матерыяле. Каментарый як самастойны жанр на газетнай паласе.

Журналіцкі твор у сістэме прагматычных адносін. Семіятычнае паняцце тэксту ў прымяненні да твора журналістыкі. Медыятэкст як мінімальная звязная сэнсапараджальная адзінка. Адкрытыя і ўтоеныя кампаненты тэксту, якія аказваюць уплыў на яго адзінства і спалучальнасць з творчай задумай і яе канчатковай рэалізацыяй. Парадак распрацоўкі загаловакавага комплексу, кампазіцыі, калізій і разгортвання тэмы ў рамках семіятычнай цэласнасці тэксту.

Канструяванне канфлікту, інтрыгі, сутыкнення сітуацый як спосабаў актывізацыі ўспрымання медыятэксту і павышэння яго ўздзеяння на аўдыторыю. Сюжэт і фабула медыятэксту. Інтэртэкстуальнасць як метадалагічны прынцып творчага мыслення ў сучаснай журналістыцы.

Журналіцкае расследаванне як метады і жанры. Традыцыі раследавання ў літаратуры і журналістыцы. За межамі вопыт раследавання: “інвестыгэтары”, “разграбальнікі гразі”, “папарацы”, своеасабліваць іх творчасці. Мэты і метады журналіцкага раследавання. Раследаванне і публікацыі на крымінальную тэму. Арганізацыя і этапы раследавання. Задума і яго зыходныя інфармацыйныя падставы (чуткі, публікацыі СМІ, выпадковыя размовы, асабістыя назіранні, паведамленні калегаў, звесткі з інтэрнэту і т. п.). Віды журналіцкіх раследаванняў. Прававыя і этычныя абмежаванні. Перашкоды і небяспекі раследавальнай дзейнасці журналіста. Асноўныя этапы раследавання. Вывучэнне першаснай інфармацыі і фарміраванне версіі. Палявы этап. Стадыі тэарэтычнага асэнсавання даных: стварэнне “карціны раследавання” з дапамогай аргументаў, аксіём і здагадак. Гіпотэзы і спосабы яе аргументацыі. Верыфікацыя атрыманых вынікаў. Юрыдычная экспертыза.

Інтэрв'ю: метады і жанры. Метады і жанры інтэрв'ю: даследчыя падыходы і канцэпцыі. Віды і класіфікацыі інтэрв'ю: паводле СМІ, характару зносін, формы арганізацыі, характару на абмеркаванага пытання, камунікатыўнай задачы. Трансфармацыя жанру ў сучаснай перыёдыцы. Рэжысура інтэрв'ю. Мастацтва задаваць пытанні. Патрабаванні да фармулёўкі пытанняў для інтэрв'ю. Этычныя калізій інтэрв'ю. Прафесійна-асобасныя якасці інтэрв'юера.

Юрыдычная адказнасць у працы журналіста. Заканадаўства аб журналістыцы як юрыдычная фіксацыя рамак сацыяльна-творчай свабоды. Сацыяльна-творчая, юрыдычная і эканамічная свабоды журналістыкі ў розных сацыяльных сістэмах. Этычная адказнасць журналіста. Прафесійная этыка. Прынцыпы, нормы і правілы этычных паводзінаў у розных сферах журналіцкай дзейнасці. Асноўныя праблемы прафесійнай этыкі журналіста.

Тэкставая структура журналіцкага матэрыялу. Канструяванне тэксту ў адпаведнасці з аўтарскай задумай. Асабліваць тэкставага ўнаўлення фактаў. Стадыі стварэння і кампазіцыя журналіцкага тэксту. Асабліваць творчага працэсу. Тыпізацыя канфлікту і героя. Загалоначны комплекс як сэнсаўтваральны кампанент журналіцкага тэксту. Загалолак. Уводзіны.

Асноўная частка. Заключэнне. Паслядоўнасць выкладу матэрыялу: храналагічная, тэматычная, лагічная.

Свабода друку ў працы журналіста. Свабода слова і свабода масавай інфармацыі: сутнасць паняццяў. Шматзначнасць паняцця “свабода” і цяжкасці, звязаныя з выкарыстаннем тэрміна. Станаўленне і характар канцэпцый свабоды: аўтарытарная, поўная, адказная. Праблема сацыяльнай адказнасці. Творчы патэнцыял журналіста і мера свабоды дзеянняў.

Тэкст як асноўны прадукт журналісцкай творчасці. Журналісцкі тэкст – сродак масавай камунікацыі. Інфармацыя як асноўная катэгорыя тэксту. Віды інфармацыі (зместава-канцэптואльная, зместава-фактуальная). Спецыфіка і функцыі медыя-тэксту. Асноўныя спосабы атрымання інфармацыі. Сістэма інфармавання журналістаў. Тыпы крыніц інфармацыі, іх характарыстыка. Арыентацыя ў інфармацыйным асяроддзі.

Факт у творчай працы журналіста. Факт у журналістыцы і мастацкай літаратуры. Ацэнка факта ў журналісцкім творы (сапраўднасць – несапраўднасць факта). Паняцці “рэальны факт” і “вербальны факт”. Навіна як аснова журналістыкі факта. Навіна і сенсацыя. Асаблівасці лагічнай паслядоўнасці ў разгортванні журналісцкага матэрыялу. Прынцыпы адбору фактаў.

Тэхналогія падрыхтоўкі журналісцкіх твораў для друкаваных выданняў. Ідэя журналісцкага матэрыялу. Стадыі стварэння матэрыялу (фарміраванне, канкрэтызацыя і рэалізацыя задумы, распрацоўка тэмы, праверка фактаў, аўтарскае рэдагаванне матэрыялу). Структура і кампазіцыя журналісцкага тэксту. Унутраная і знешняя кампазіцыя. Тыповыя віды кампазіцыі. Функцыі загаловачнага комплексу. Намінатыўная, інфармацыйная, камунікатыўная, рэкламная функцыі загалоўка. Віды загалоўка.

Псіхалагічныя прыёмы эфектыўных зносін у працы літаратурна-рэдакцыйнага супрацоўніка. Дыялагічны кантакт журналіста і чытача. Структура, функцыі і тыпы зносін. Псіхалагічныя бар'еры зносін у рабоце журналіста. Вербальныя і невербальныя зносіны. Структура невербальнай камунікацыі. Унутраныя фактары, якія абумоўліваюць чалавечае ўзаемадзеянне. Асаблівасці ўспрымання людзьмі адзін аднаго ў працэсе зносін. Механізмы і формы ўспрымання. Фактары, якія ўплываюць на фарміраванне першага ўражання. Пазітыўныя і негатыўныя тэхнікі зносін. Уменне слухаць і чуць. Віды і прыёмы слухання, паняцце актыўнага слухання.

Псіхалагічнае ўздзеянне навін і надзвычайных падзей на аўдыторыю. Спецыфіка ўздзеяння навінавай інфармацыі і надзвычайных падзей. Страх і трывога, выкліканыя інфармацыяй. Фактары ўзнікнення і механізмы развіцця масавай панікі. Канструктыўныя спосабы падачы патэнцыйна стрэсагеннай інфармацыі ў СМІ.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця сучасных СМІ. Інфраструктура сучасных СМІ. Характарыстыка асноўных тэндэнцый развіцця інфармацыйных агенцтваў, газетна-часопіснай перыёдыкі, радыё- і

тэлевяшчання, інтэрнэт-выданняў, прэс-службаў ведамстваў і арганізацый і іншых вытворцаў масавай інфармацыі.

Трансфармацыя традыцыйных СМІ на платформе найноўшых тэхналогій. Канвергенцыя і інтэграцыя медыя на сучасным этапе. Новае асэнсаванне творчай дзейнасці журналіста на аснове ўкаранення лічбавых тэхналогій і навуковага забеспячэння творчага працэсу. Новыя фарматы журналісцкіх твораў і перспектывы ўдасканалення журналісцкага майстэрства.

Асноўныя накірункі рэалізацыі рэдакцыйнага маркетынгу. Паняцце рэдакцыйнага маркетынгу. Яго мэты, задачы, накірункі. Кан'юнктура рынку СМІ. Масавая інфармацыя як тавар. Структура службы маркетынгу. Службовыя абавязкі маркетологаў. Вывучэнне рынку канкуруючых СМІ, вызначэнне месца на ім газеты (тэле- і радыёстанцыі). Спецыфіка правядзення маніторынгу.

Бізнес-план і бюджэт у сістэме рэдакцыйнага планавання. Эканамічная база рэдакцыі. Прыбытковасць і канкурэнтаздольнасць. Рэкламная, цэнасная і тыражная палітыка рэдакцыі. Даходная частка. Расходная частка. Артыкулы даходаў і выдаткаў. Паняцце рэнтабельнасці.

Рэкламныя стратэгіі сучасных СМІ. Рэклама ў газеце, на радыё, тэлебачанні, у інтэрнэце. Рэкламная палітыка рэдакцыі. Праца з рэкламнымі агенцтвамі. Спецыялізаваныя рэкламныя СМІ. Праблема ўтоенай і недакладнай рэкламы.

Віды рэкламных аб'яў. Модульная, радковая, таблічная, тэкставая, банарная, кантэкстная рэклама. Плейсмент у структуры візуальнага афармлення газетна-часопіснай перыёдыкі, у радыё- і тэлевяшчанні. Прайс-ліст і яго структура. Макетаванне рэкламных аб'яў. Праца журналіста з рэкламадаўцамі. Асаблівасці падрыхтоўкі і напісання рэкламных матэрыялаў.

Месца і роля журналісцкай дзейнасці ў грамадстве. Функцыянальны падыход да журналісцкай дзейнасці. Месца катэгорыі “функцыя” ў сістэме ведаў аб журналістыцы. Узаемасувязь паняццяў “мэта”, “сродкі”, “дзейнасць”, “вынік”. Функцыі журналістыкі: аб'ектыўнае прызначэнне і суб'ектыўная мэтаўстаноўка.

Камунікатыўная функцыя ў дзейнасці журналіста. Паняцце камунікацыі. Разнастайнасць камунікатыўных сродкаў і формаў. Сродкі масавай камунікацыі і журналістыка. Журналістыка і масавая свядомасць (светапогляд, светасузіранне, гістарычная свядомасць, грамадская думка). Журналістыка і культура побыту, вольнага часу, здароўя, зносін. Журналістыка і індустрыя забаў.

Асаблівасць журналісцкага назірання і ацэнкі сітуацыі. Характарыстыка метадалогіі і прыкладная сістэматызацыя асноўных этапаў творчага працэсу. Этап збору інфармацыі (метады назірання, дэталізацыі, фіксацыі з дапамогай інструментальных носбітаў); этап генерацыі творчай задумы распрацоўкі тэмы (метады адбору, ацэнкі і актуалізацыі фактаў і з'яў); этап ўвасаблення творчай задумы (метады выбару выразных сродкаў і

прыкладнога інструментарыя); этап рэалізацыі гатовага твора (метады параўнання і супастаўлення з запытамі і чаканнямі спажыўца).

Газеты “Наша доля”, “Наша Ніва” ў гісторыі айчынай журналістыкі, культуры. Першая масавая легальная газета на беларускай мове – “Наша доля”. Гісторыя стварэння, рэдактарскі склад, праблематыка. Беларуская літаратура на старонках газеты. Цётка, Якуб Колас, Ядвігін Ш. і іншыя пісьменнікі і публіцысты ў газеце. Жанравыя і мастацкія асаблівасці газеты. “Наша доля” і цензура. Значэнне газеты ў развіцці беларускай журналістыкі. Зараджэнне газеты “Наша ніва”.

Гісторыя стварэння і развіцця газеты “Наша Ніва”. Склад рэдакцыі. А.Уласаў і Я.Купала – рэдактары газеты. Прапаганда ў газеце праграмы Беларускай сацыялістычнай грамады. “Наша Ніва” аб палітычным, эканамічным, сацыяльным і культурным уціску беларускага народа. Паказ на яе старонках падзей Першай сусветнай вайны, міжнароднага жыцця, становішча рабочых і сялян. Пытанні культуры і літаратуры ў газеце “Наша Ніва”, асвятленне гісторыі, этнаграфіі і фальклору беларусаў. Літаратурная крытыка ў газеце. Пісьменнікі і публіцысты ў “Нашай Ніве” – Янка Купала, Якуб Колас, Ядвігін Ш., Максім Гарэцкі, Цішка Гартны і іншыя. Жанравыя, тэматычныя, стылістычныя і мастацкія асаблівасці газеты. Распаўсюджванне газеты. “Наша Ніва” і цензура. Значэнне газеты для развіцця беларускай журналістыкі.

Літаратура

1. **Ворошилов, В. В.** Журналистика: Учебник / В. В. Ворошилов; Европейский ин-т экспертов. – СПб. : Издательство Михайлова В.А., 1999. – 304 с.
2. **Гуревич, С. М.** Газета: вчера, сегодня, завтра: [учеб. пособие для вузов] / С. М. Гуревич. – Москва: Аспект Пресс, 2004. – 288 с.
3. **Зубчонак, Н.А.** Беларуская журналістыка ў перыяд станаўлення нацыянальна-дэмакратычнага руху (1906-1916): дапам. для студ. Ін-та журналістыкі БДУ, якія навучаюцца па спец. 1-23 01 08 “Журналістыка (па напрамках)”, 1-23 01 07-01 “Інфармацыя і камунікацыя (тэхналогіі камунікацыі)”, 1-23 01 10 “Літаратурная работа (па напрамках)”, 1-23 01 09 “Міжнародная журналістыка” / Н.А. Зубчонак. – Мінск: БДУ, 2010. – 99 с.
4. **Есин, Б.И.** История русской журналистики (1703–1917): учеб.-метод. комплект: учеб. Пособие. Хрестоматия. Темы курсовых работ: для студентов-журналистов и филологов / Б.И. Есин. – М.: Флинта: Наука, 2000. – 463 с.
5. **Кузнецов, И.В.** История отечественной журналистики (1917–2000) : учебный комплект (учеб. пособие по спец. 021400 – “Журналистика” и хрестоматия) / И.В. Кузнецов. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 639 с.
6. **Орлова, Т. Д.** Теория и методика журналистского творчества (технология подготовки журналистского произведения): учеб. пособие. Ч. 1 / Т. Д. Орлова. – Минск: Современные знания, 2005. – 120 с.
7. **Градюшко, А.А.** Сетевая пресса в системе СМИ: учеб.-метод. комплекс / А.А. Градюшко. - Минск, 2005. – 256 с.
8. **Ким, М. Н.** Новостная журналистика: базовый курс: учебник / М. Н. Ким. – Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 349 с.
9. **Ким, М. Н.** Жанры современной журналистики / М. Н. Ким. – Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 336 с.

10. **Слука, А.Г.** Беларуская журналістыка: вучэб. дапам. для студ. устаноў, якія забяспеч. атрыманне выш. адукацыі па спец. “Журналістыка”: у 3-х ч. Ч. 2 / А. Г. Слука. – Мінск: БДУ, 2003. – 235 с.

11. **Мельник, Г.С.** Основы творческой деятельности журналиста: учеб. пособие для студ. 1-го курса фак. журналистики. Ч. I-II: Краткий курс лекций. Хрестоматия / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина. – Санкт-Петербург [и др.]: Питер, 2004; 2006. – 271 с.

12. **Свитич, Л.Г.** Профессия: журналист: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по напр. 520600 и спец. 021400 “Журналистика” / Л. Г. Свитич. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 255 с.

13. **Стральцоў, Б.В.** Метад і жанр. Асновы творчага майстэрства журналіста: Вучэб.дапаможнік для студ.спец. Е 23 01 08-01 “Журналістыка” / Б. В. Стральцоў; Б.В.Стральцоў. – Мн.: БДУ, 2002. – 118с.

14. **Тертычный, А. А.** Расследовательская журналистика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по напр. и спец. “Журналистика” / А. А. Тертычный. – Москва: Аспект Пресс, 2002. – 384 с.

15. **Трыков, В.П.** Зарубежная журналистика XIX века: учеб. пособие / В.П. Трыков. – М.: Камерон, 2004. – 608 с.

ГІСТОРЫЯ СУСВЕТНАГА МОВАЗНАЎСТВА

Мовазнаўства ў старажытнай Індыі. Перадумовы ўзнікнення мовазнаўства. Граматыка Паніні (V ст. да н.э.). Сінтэтычны характар апісання ў граматыцы фанетыкі і марфалогіі санскрыту. Дасягненні старажытнаіндзейскіх граматыстаў у вывучэнні марфалогіі, словаўтварэння і фанетыкі. Лексікаграфія. Значэнне індзейскага мовазнаўства.

Мовазнаўства ў старажытнай Грэцыі. Філасофскі перыяд (V – III стст. да н.э.). Распрацоўка праблем прыроды назвы, аналогіі і анамаліі, суадносін мовы і мыслення, паходжання мовы: дагаворная, гукапераймальная і выклікавая гіпотэзы. Пытанні мовазнаўства ў працах Арыстоцеля (384 – 322 да н.э.). Класіфікацыя часцін мовы на лагічнай аснове. Александрыйскі, або граматычны, перыяд (III ст. да н.э. – IV ст. н.э.) у вывучэнні мовы. Фарміраванне граматыкі як самастойнай дысцыпліны. “Граматыка” Дыянісія Фракійца (170 – 90 да н.э.). Класіфікацыя часцін мовы. Стварэнне граматычных тэрмінаў. Сінтаксічная тэорыя Апалонія Дыскала (II ст. н.э.).

Мовазнаўства ў старажытным Рыме. Уплыў грэчаскага мовазнаўства. Марк Тэрэнцій Варон (116 – 27 да н.э.) і яго трактат “Пра лацінскую мову”. Марк Тулій Цыцэрон (106 – 43 да н.э.) і Гай Юлій Цэзар (100 – 44 да н.э.) пра нармалізацыю мовы і араатарскага маўлення. Граматыка Элія Даната (IV ст. да н.э.). Вучэнне пра стылістыку. “Курс граматыкі” Прысцыяна (канец V ст. – пачатак VI ст.) як падвядзенне вынікаў даследаванняў і дасягненняў антычнага мовазнаўства.

Арабскае мовазнаўства. Асноўныя мовазнаўчыя школы (Басрыйская, Куфійская, Багдадская). Агульныя праблемы (паходжанне мовы, функцыі мовы, сувязь слова з рэчаіснасцю). Трактат “Al-kitāb” (“Кніга”) басрыйца Сібавейхі (каля 753 – каля 796) і аб’ект яго вывучэння. Лексікаграфія.

“Слоўнік цюркскіх моў” Махмуда Кашгарскага (XI ст.). Значэнне арабскага мовазнаўства.

Мовазнаўства ў Заходняй Еўропе эпохі позняга Сярэднявечча, Адраджэння і Асветніцтва. Вывучэнне жывых моў. Трактат Дантэ (1303 – 1304) у абарону нацыянальнай італьянскай мовы. Першыя слоўнікі і граматыкі еўрапейскіх моў. Актывізацыя лексікаграфічнай дзейнасці ў сувязі з вынаходніцтвам І. Гутэнбергам кнігадрукавання (XV ст.). Прычыны інтэнсіўнага развіцця мовазнаўства ў эпоху Адраджэння. Вяртанне да антычнай лінгвістычнай спадчыны. Вывучэнне лацінскай і грэчаскай моў. Выданне і каменціраванне помнікаў антычнай літаратуры Ю. Скалігерам (1484 – 1558), Р. Стэфанусам (1503 – 1559) і Г. Стэфанусам (1528 – 1598). М. Лютэр (1483 – 1546) і яго пераклад на нямецкую мову Бібліі (1542). Граматыкі новых еўрапейскіх моў: іспанскай (1492), брэтонскай (1499), нямецкай (1527), французскай (1531), партугальскай (1536), англійскай (1538), чэшскай (1567), польскай (1568), славенскай (1584) і інш. Каталогі моў і шматмоўныя слоўнікі. Пытанні філасофіі мовы ў працах Ф. Бэкана, Р. Дэкарта і Г. Лейбніца. Праект стварэння штучнай фармалізаванай мовы. Гіпотэзы пра паходжанне мовы. Натуралістычныя тэорыі паходжання мовы: гукапераймальная Г. Лейбніца (1646 – 1716), выклічнікавая і сацыяльна-дамоўленасці Ж.Ж. Русо (1712 – 1778); гістарычная І. Гердэра (1744 – 1803). Вывучэнне заканамернасцей гістарычнага развіцця мовы. “Асновы новай навукі пра агульную прыроду нацый” (1725) Дж. Віка пра тры гістарычныя этапы моўнага развіцця. Праца І. Гердэра “Даследаванне пра паходжанне мовы” (1770). Стварэнне ўніверсальных граматык. “Усеагульная рацыянальная граматыка” (граматыка Пор-Раяля) А. Арно і К. Лансло (1660). Роля граматыкі ў асэнсаванні агульных законаў будовы мовы.

Параўнальна-гістарычнае мовазнаўства ў канцы ХVIII – ХІХ ст. Вытокі і найважнейшыя перадумовы ўзнікнення параўнальна-гістарычнага мовазнаўства (адкрыццё еўрапейцамі санскрыту, росквіт жывых літаратурных моў, стварэнне граматык і слоўнікаў розных моў, дасягненні прыродазнаўчых навук). М. Ламаносаў (1711 – 1765) пра паходжанне славянскіх моў, сваяцтва славянскіх моў з іншымі індаеўрапейскімі мовамі. У. Джоунз (1746 – 1794) пра паходжанне некаторых еўрапейскіх моў і санскрыту з агульнай прамовы. Заснавальнікі параўнальна-гістарычнага мовазнаўства. Ф. Боп (1791–1867) пра гістарычную роднасць індаеўрапейскіх моў у працы “Аб сістэме спражэння санскрыту ў параўнанні са спражэннем грэчаскай, лацінскай, персідскай і германскіх моў” (1816). Р. Раск (1787 – 1832) аб крытэрыях роднасці моў. Я. Грым (1785 – 1863) і яго “Нямецкая граматыка”. Выяўленне заканамерных гукавых пераходаў. Мова як адлюстраванне гісторыі народа. А. Вастокаў (1781 – 1864) як заснавальнік параўнальнага славянскага мовазнаўства ў Расіі і яго “Разважанне пра славянскую мову” (1820). Класіфікацыя славянскіх моў і перыядызацыя царкоўнаславянскай мовы. А. Шлейхер (1821 – 1868) і яго “Кампендыум параўнальнай граматыкі індагерманскіх моў”. Мова як прыродны арганізм.

Тэорыя радаслоўнага дрэва. Прамова і яе рэканструкцыя. Значэнне ўзнікнення параўнальна-гістарычнага мовазнаўства.

Вільгельм Гумбальт як заснавальнік агульнага мовазнаўства. Філасофская аснова лінгвістычнай канцэпцыі В. Гумбальта (1767 – 1835). Агульналінгвістычныя погляды В. Гумбальта ва ўводзінах да працы “Пра мову каві на востраве Ява”. В. Гумбальт пра мову як прадмет мовазнаўства. Функцыі мовы. Мова і дух народа. Сістэмны і творчы характар мовы. Унутраная і знешняя форма мовы. Паходжанне і развіццё мовы. Марфалагічная класіфікацыя моў. Супярэчнасці (антыноміі) як аснова моўнага развіцця. Значэнне тэарэтычнай канцэпцыі В. Гумбальта. Неагумбальціянства.

Логіка-граматычны напрамак. К. Бекер (1775 – 1849) і Ф. Буслаеў (1818 – 1897) як асноўныя прадстаўнікі логіка-граматычнага напрамку. Агульныя праблемы мовазнаўства ў працах Ф. Буслаева. Адлюстраванне ў мове жыцця народа. Супярэчлівасць трактоўкі праблемы суадносін мовы і мыслення. Вучэнне пра даданыя члены сказа.

Псіхалагічны напрамак. Г. Штэйнталь (1823 – 1899) як заснавальнік псіхалагічнага напрамку. Індывідуальная псіхалогія і псіхалогія народаў (этнапсіхалогія). Паходжанне і сутнасць мовы. Агульналінгвістычныя погляды А. Патабні (1835 – 1891) і Харкаўская лінгвістычная школа. Працы А. Патабні “Мысленне і мова”, “З запісак па рускай граматыцы”. Вучэнне пра слова. Бліжэйшае і далейшае значэнне слова, унутраная форма слова.

Младаграматычны напрамак. Лейпцыгская школа младаграматызму. Метадалагічныя прынцыпы напрамку. Пра неабходнасць вывучэння жывых моў і дыялектаў. Г. Пауль і яго праца “Прынцыпы гісторыі мовы” (1880). Прынцып індывідуальнага псіхалагізму. Індывід, грамадства, мова. Прынцып гістарызму. Аб’ект мовазнаўства. Паняцце узусу. Гукавыя законы, змены па аналогіі і запазычанні.

I. Бадуэн дэ Куртэнэ і Казанская лінгвістычная школа. Праблемы агульнага мовазнаўства ў працах I. Бадуэна дэ Куртэнэ (1845 – 1929). Зыходныя прынцыпы навуковых даследаванняў (імкненне да абагульненняў і аб’ектыўнасць). Вучэнне пра суадносінныя статыкі і дынамікі. Тэорыя фанемы і яе роля ва ўзнікненні сучаснай фаналогіі. Тэорыя чаргаванняў (альтэрнацый). Актуальнасць вывучэння жывых моў і іх дыялектаў. Меркаванне пра змешаны характар усіх моў свету. Ідэя сацыяльнай дыферэнцыяцыі мовы. Узбагачэнне метамавы лінгвістыкі новымі тэрмінамі і паняццямі. Рэкамендацыі наконт нацыянальна-моўнай палітыкі. М. Крушэўскі (1851 – 1887) і яго працы. Вызначэнне сутнасці і прызнанне сістэмнага характару мовы. В. Багародзіцкі (1857 – 1941) і яго працы. Вучэнне пра марфалагічныя працэсы ў мове (спрашчэнне, перараскладанне). Стварэнне першай у Расіі лабараторыі эксперыментальнай фанетыкі (1884).

II. Фартунатаў і Маскоўская лінгвістычная школа. Пытанні агульнага мовазнаўства ў працах II. Фартунатава (1848 – 1914). Вучэнне пра слова і форму слова. Формы словаўтварэння і формы словазмянення. Фармальна-класіфікацыя часцін мовы (поўныя і частковыя словы). Вучэнне

пра словазлучэнне. Пытанні параўнальна-гістарычнага мовазнаўства ў працах П.Ф. Фартунатава. Даследаванні ў галіне акцэнталогіі індаеўрапейскіх моў. Закон Фартунатава – дэ Сасюра. Маскоўская фартунатаўская школа (“фармальная” лінгвістычная школа) і яе прадстаўнікі: А. Шахматаў (1864 – 1920), М. Пакроўскі (1868 – 1942), Д. Ушакоў (1873 – 1942), А. Пяшкоўскі (1878 – 1933), В. Істрын (1865 – 1937), Б. Ляпуноў (1862 – 1943), А. Томсан (1860 – 1935).

Ф. дэ Сасюр як заснавальнік сучаснай тэарэтычнай лінгвістыкі. Асновы лінгвістычнай канцэпцыі Ф. дэ Сасюра (1857 – 1913). “Курс агульнай лінгвістыкі” (1916), гісторыя яго стварэння і праблематыка. Адрозненне мовы і маўлення як двух аспектаў моўнай дзейнасці. Вызначэнне спецыфікі мовазнаўства як навукі. Сістэмнасць мовы. Вучэнне пра моўны знак. Азначальнае (план выражэння) і азначанае (план зместу) моўнага знака. Адвольнасць (нематываванаць) сувязі азначальнага і азначанага. Значнасць (вартасць) знака. Вучэнне пра сінтагматычныя і асацыятыўныя (парадыгматычныя) адносіны паміж моўнымі знакамі. Знешняя і ўнутраная лінгвістыка, сінхранія і дыяхранія. Роля Ф. дэ Сасюра ў развіцці сацыяльнай лінгвістыкі і лінгвасеміётыкі. Уплыў яго ідэй на сучасную лінгвістыку (структуралізм).

Сацыялагічны напрамак. Сутнасць і прычыны ўзнікнення. Жэнеўская лінгвістычная школа. Ш. Балі (1865 – 1947) пра сувязь мовы і пазамоўных (сацыяльных і псіхічных) з’яў, асноўны аб’ект статычнага вывучэння мовы (жывое гутарковае народнае маўленне). Мэты і задачы стылістыкі як асобнага адгалінавання мовазнаўства. С. Карцэўскі (1884 – 1955) і яго тэорыя асіметрыі моўнага знака ў працы “Пра асіметрычны дуалізм лінгвістычнага знака” (1929). Французская школа. А. Мее (1890 – 1960) пра суадносіны індывідуальнага і сацыяльнага ў мове. Аб індаеўрапейскай прамове. Змены ў мове і іх прычыны. Сацыялагічнае тлумачэнне з’явы змяшання моў. Ж. Вандрыес (1875 – 1960) пра грамадскі характар мовы. Аб прагрэсе ў мове. Дыферэнцыяцыя і ўніфікацыя моў як закон моўнага развіцця. Пра канкурэнцыю моў. Э. Бенвеніст (1902 – 1976) як тэарэтык мовы.

Культурна-гістарычныя школы ў еўрапейскім мовазнаўстве на мяжы XIX – XX стагоддзяў. *Лінгвістычная школа “Словы і рэчы”.* Г. Шухарт (1842 – 1927). Тэорыя змяшання і скрыжавання моў. Крытыка канцэпцыі радаслоўнага дрэва індаеўрапейскіх моў. Дывергенцыя (разыходжанне) і канвергенцыя (сыходжанне) як аснова моўнага развіцця. *Эстэтычны ідэалізм.* К. Фослер (1872 – 1949) аб размежаванні паняццяў “творчасць” і “развіццё мовы”, прычынах моўных змен. Стылістыка ў якасці асноўнай лінгвістычнай дысцыпліны. *Неалінгвістыка.* Школа неалінгвістыкі (М. Барталі, Дж. Бертоні, Дж. Банфантэ, В. Пізані) і яе эклектычны характар. Уклад у развіццё ідэй і метадаў арэальнай лінгвістыкі. Крытэрыі вызначэння адноснай храналогіі моўных з’яў.

Лінгвістычны структуралізм. Сутнасць і прычыны ўзнікнення структурнай лінгвістыкі. Асноўныя школы лінгвістычнага структуралізму (Пражская, Капенгагенская, Амерыканская). Этапы развіцця лінгвістычнага

структуралізму і іх асаблівасці. Найважнейшыя метадалагічныя палажэнні структуралізму. *Пражская школа структуралізму* (В. Матэзіус, Б. Трнка, Б. Гаўранэк, Я. Мукаржоўскі, У. Скалічка, М. Трубяцкой, Р. Якабсон). “Тэзісы пражскага лінгвістычнага гуртка” (1929). Мова як функцыянальная сістэма. Вывучэнне функцый мовы. Стварэнне фаналогіі як навуковай дысцыпліны. Фаналагічная тэорыя М. Трубяцкога (1890 – 1938). Класіфікацыя фаналагічных апазіцый. Вучэнне В. Матэзіуса пра актуальны падзел сказа. Даследаванне пражскімі мовазнаўцамі мовы мастацкай літаратуры і культуры маўлення. Выдзяленне марфаналогіі як раздзела мовазнаўства. Тыпалагічная канцэпцыя моўных саюзаў М. Трубяцкога. *Гласематыка (Капенгагенская школа)* і яе прадстаўнікі (Л. Ельмслеў, В. Брондаль, Х. Ульдаль). О. Есперсен і яго навуковыя погляды. *Амерыканскі структуралізм*. Філасофская аснова (пазітывізм, прагматызм і біхевіярызм), спецыфіка амерыканскага структуралізму. Л. Блумфілд (1887 – 1949) і дэскрыптыўная лінгвістыка. Прыёмы навуковага даследавання мовы (метады непасрэдна складальных, кампанентнага аналізу). Уклад амерыканскіх структуралістаў (З. Харыс, К. Пайк, Г. Глісан, Ю. Найда і інш.) у распрацоўку метадаў лінгвістычнага аналізу. Дыстрыбутыўны аналіз. Н. Хомскі як заснавальнік генератыўнай лінгвістыкі. Трансфармацыйная, або спараджальная, граматыка. Глыбінныя і паверхневыя сінтаксічныя структуры.

Э. Сэпір і этналінгвістыка. Этналінгвістыка як напрамак у мовазнаўстве, яе аб’ект і задачы. Роля Ф. Боаса (1858 – 1942) і яго вучняў у станаўленні этналінгвістыкі. Э. Сэпір (1884 – 1939), яго агульналінгвістычныя погляды. Мова як сацыяльная з’ява. Мова і мысленне. Трыяда “мова – культура – раса”. Тыпалагічная (марфалагічная) класіфікацыя моў. Тэорыя лінгвістычнай адноснасці (гіпотэза Сэпіра – Уорфа). Значэнне лінгвістычных ідэй Э. Сэпіра і яго ўплыў на развіццё этналінгвістыкі, філасофіі мовы.

Савецкае мовазнаўства. Асноўныя асаблівасці савецкага мовазнаўства: дыялектыка-матэрыялістычная метадалогія, практычная скіраванасць, разнастайнасць моўнага матэрыялу. Прычыны актывізацыі мовазнаўчай дзейнасці ў 20-я гг. (моўнае будаўніцтва; распрацоўка навуковых прынцыпаў арфаграфіі і пунктуацыі; стварэнне тэрміналогій, слоўнікаў, граматык, навучальных дапаможнікаў). М. Мар (1865 – 1934) і “новае вучэнне пра мову” (“яфетычная тэорыя”). Мова як катэгорыя ідэалагічнай надбудовы і класавая з’ява. Стадыяльнасць у развіцці мовы. Адзінства глотанічнага працэсу. Скрыжаванне моў як універсальны спосаб утварэння новых моў. Жэставая тэорыя паходжання мовы.

Пецяярбургская (Ленінградская) лінгвістычная школа. Уплыў ідэй І. Бадуэна дэ Куртэнэ на станаўленне школы. Л. Шчэрба (1880 – 1944) і яго агульналінгвістычныя погляды ў працах “Аб трыякім аспекце моўных з’яў і аб эксперыменце ў мовазнаўстве” (1931), “Чарговыя праблемы мовазнаўства” (1945), “Пра часціны мовы ў рускай мове” (1928). Метады лінгвістычнага эксперыменту. Паняцце пра сінтагму. Вучэнне пра часціны мовы. Тэорыя фанемы. Распрацоўка тэорыі лексікаграфіі. Тыпалогія слоўнікаў. Даследаванне прыкладных праблем мовазнаўства (пытанняў метадыкі

выкладання моў). Я. Паліванаў (1891 – 1938) і яго навуковыя погляды. Разуменне сутнасці мовы. Мова як зменлівая з’ява. Крытычнае стаўленне да “новага вучэння пра мову” М. Мара і яго паслядоўнікаў. Вучэнне пра змены ў мове і іх прычыны. Фактары развіцця мовы. Выкарыстанне параўнальна-гістарычнага метаду пры вывучэнні ўсходніх моў. Удзел у моўным будаўніцтве (20 – 30-я гг. XX ст.).

І. Мешчанінаў (1883 – 1967) і яго вучэнне пра паняццевыя катэгорыі. Тыпалагічная канцэпцыя. В. Вінаградаў (1895 – 1969), яго лінгвістычная спадчына. Тэорыя мовы мастацкай літаратуры. Тэорыя стылю і стылістыка. Граматычнае вучэнне. Семантычная класіфікацыя фразеалагізмаў.

Мовазнаўства на сучасным этапе. Развіццё асобных напрамкаў (сацыялінгвістыка, арэальная лінгвістыка, кантрастыўная лінгвістыка, псіхалінгвістыка, функцыянальная лінгвістыка, лінгвістыка тэксту, прыкладная лінгвістыка). Узнікненне антрапацэнтрычнай парадыгмы, пераарыентацыя з аналізу на сінтэз, пашырэнне колькасна-статыстычных метадаў, лінгвістычная ўніверсалогія, камп’ютарная лінгвістыка, тэорыя маўленчых актаў і маўленчага ўздзеяння, прагмалінгвістыка, кагнітыўная лінгвістыка, лінгвакультуралогія, макракампаратывістыка і інш.

Літаратура

1. **Алпатов, В.М.** История лингвистических учений / В.М. Алпатов. – М., 2005.
2. **Амирова, Т.А.** История языкознания / Т.А. Амирова, Б.А. Ольховиков, Ю.В. Рождественский. – М., 2005.
3. **Березин, Ф.М.** История лингвистических учений / Ф.М. Березин. – 2-е изд. – М., 1984.
4. **Березин, Ф.М.** История русского языкознания / Ф.М. Березин. – М., 1979.
5. **Березин, Ф.М.** История советского языкознания: Некоторые аспекты общей теории языка: Хрестоматия / Ф.М. Березин. – М., 1981; 2-е изд. – М., 1988.
6. **Бодуэн де Куртенэ, И.А.** Избранные труды по общему языкознанию / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М., 1963. – Т. 1 – 2.
7. **Гумбольдт, В.** Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М., 1984.
8. **Гумбольдт, В.** Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М., 1985.
9. **Звегинцев, В.А.** История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях / В.А. Звегинцев. – 3-е изд. – М., 1964. Ч. 1; 1965. Ч. 2.
10. **Кондрашов, Н.А.** История лингвистических учений / Н.А. Кондрашов. – М., 2013.
11. **Левицкий, Ю.А.** История лингвистических учений / Ю.А. Левицкий. – М., 2005.
12. **Лингвистический** энциклопедический словарь. – М., 1990; 2-е изд. – М., 2002.
13. **Плотнікаў, Б.А.** Гістарычныя перадумовы сучаснага мовазнаўства / Б.А. Плотнікаў // Плотнікаў Б.А. Агульнае мовазнаўства. – Мн., 1994. – С. 317 – 347.
14. **Рагаўцоў, В.І.** Гісторыя мовазнаўства / В. І. Рагаўцоў. – Магілёў, 2005.
15. **Рагаўцоў, В.І.** Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства / В.І. Рагаўцоў. – Мн., 2001.
16. **Соссюр, Ф. де.** Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М., 1977.
17. **Сусов, И.П.** История языкознания / И.П. Сусов. – М., 2006.
18. **Шулежкова, С.Г.** История лингвистических учений / С.Г. Шулежкова. – М., 2007.

